

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ HISTORICA

Κυκλοφοροῦν δύο φορές τό χρόνο

Ι Δ Ρ Υ Τ Ε Σ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΡΑΓΙΑΣ - ΣΠΥΡΟΣ ΑΣΔΡΑΧΑΣ - ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ - ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Δ Ι Ε Υ Θ Υ Ν Σ Η

ΣΠΥΡΟΣ ΑΣΔΡΑΧΑΣ - ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ - ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ - ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ «ΜΕΛΙΣΣΑ» - ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Ε Π Ι Σ Τ Η Μ Ο Ν Ι Κ Η Ε Π Ι Τ Ρ Ο Π Η Σ Υ Ν Ε Ρ Γ Α Τ Ω Ν

ΣΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, ΕΛΙΖΑ-ANNA ΔΕΛΒΕΡΟΥΔΗ,
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΖΕΗ, ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΡΑΒΑΣ,
ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, ΤΟΝΙΑ ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΥΜΠΕΡΑΤΟΣ,
ANNA ΜΑΤΘΑΙΟΥ, ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΜΑΤΘΙΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ,
ΡΙΚΑ ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ, ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ, ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, ΝΙΚΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ,
ΤΑΣΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΣ ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ

Περιεχόμενα

Τριάντα χρόνια <i>Ιστορικά</i>		275
ΑΥΘΕΝΤΙΕΣ: ΚΥΡΟΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ, 15ος-19ος ΑΙ. ΜΝΗΜΗ ΜΑΡΘΑΣ ΠΥΛΙΑ		
<i>Σπύρος Ι. Ασδραχάς</i>	Ή έννοια τής αὐθεντίας	278
<i>Νίκος Καραπιδάκης</i>	Ἄρχοντες καί Ἀρχοντία: 15ος-19ος αἰ.	282
<i>Ἀλεξάνδρα Σφοῖνη</i>	Φωτισμένες αὐθεντίες σέ γραφειοκρατικά περι- βάλλοντα: ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς καί ἡ γλώσ- σα τῶν εὐγενῶν	325
<i>Σεβαστή Λάζαρη</i>	Κοινοτικοί ἄρχοντες Μυκόνου: ρόλοι καί λει- τουργίες	363
<i>Ἐλευθερία Ζέη</i>	Πρῶτες προσεγγίσεις στή διαμόρφωση τοπικῶν «ἐλίτ» στό Αἰγαῖο τοῦ 18ου αἰῶνα: οἱ «ἄρχον- τες» τοῦ μακτοῦ	385
<i>Δημήτρης Δημητρόπουλος</i>	Πρόκριτοι ἑνός ἀγροτικοῦ νησιοῦ στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν: Κέα, τέλος 18ου - ἀρχές 19ου αἰ.	399

Πρόκριτοι ενός αγροτικοῦ νησιοῦ στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν Κέα, τέλη 18ου - ἀρχές 19ου αἰ.

Βράδυ, στίς ἀρχές Αὐγούστου τοῦ 1818, ἓνα πλοῖο μπαίνει στό λιμάνι τῆς Κέας. Σέ αὐτό ἐπιβαίνουν ὁ 22χρονος ἄγγλος ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης Peter Edmund Laurent μέ δύο φίλους του ἀπό τό ἴδιο Πανεπιστήμιο¹. Πραγματοποιοῦν τό σύνηθες στούς γόνους εὐπορων οἰκογενειῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης Grand Tour, τό ταξίδι ἐνηλικίωσης καί γνωριμίας μέ τόν τόπο ὅπου ἀνθῆσε ὁ κλασικός ἀρχαιοελληνικός πολιτισμός. Ἀναχώρησαν ἀπό τήν Ἀγγλία τήν ἀνοιξη, διέσχισαν τίς Ἄλπεις καί τήν Ἰταλία, γιά νά ἐπιβιβαστοῦν στήν Τεργέστη, τό πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου, στή σκούνα Elizabeth Alexiavitzna, ἓνα ἐμπορικό καράβι-μέρῳσικη σημαία, μᾶλλον ἔλληνα πλοιοκτήτη-πού ἔφευγε γιά τήν Κωνσταντινούπολη. Ἔχοντας διαπλεύσει τά Ἑπτάνησα καί τήν Πελοπόννησο, περιμένουν τώρα μέ ἀγωνία τό φῶς τῆς ἡμέρας· εἶναι ἡ πρώτη φορά πού θά πατήσουν στήν ἑλληνική γῆ, ἓναν τόπο μυθικό καί οἰκεῖο ἀπό τίς σπουδές τους, ἀντικείμενο θαυμασμοῦ καί ἔμπνευσης. Ἡ ψυχρολουσία ἀπό ὅσα ἀντίκρισαν τό ξημέρωμα ἀποτυπώνεται στίς ταξιδιωτικές ἐντυπώσεις τοῦ P. E. Laurent. Ἀντί γιά τή λαμπρή χώρα τῆς νεανικῆς τους φαντασίας, βλέπουν ἓναν ἀμμόδη βάλτο, γυμνοῦς βράχους μέ καχεκτική βλάστηση καί χέρσα γῆ, ἀντί γιά πολυτελεῖ οἰκοδομήματα, εὐτελεῖς καλύβες χωρίς παράθυρα καί καμινάδες, ἀντί γιά τούς ρωμαλέους ἀρχαίους Ἑλληνας, στήν ἀκτὴ παρατηροῦν τό πλοῖο τους κάποιοι ἐξαθλιωμένοι, ἀξιοθρήνητοι νησιῶτες. Οἱ νεαροὶ ἐγγλέζοι φίλοι μέ πίκρα μονολογοῦν: «Μά αὐτή εἶναι ἡ Ἑλλάδα;»².

Ἡ ἀπογοήτευσή τους διασκεδάζεται ἀπῶς, ὅταν ἐπισκέπτονται τό ἐσωτερικό

1. Βιογραφικά τοῦ Peter Edmund Laurent βλ. *Dictionary of National Biography*, τ. 32, Ἐπιμέλεια: Sidney Lee, Λονδίνο 1892, λήμμα γιά τόν Peter Edmund Laurent πού ὑπογράφει ὁ W. W. Wroth (ἠλεκτρονική ἀνάγνωση του βλ. [http://en.wikisource.org/wiki/Laurent,_Peter_Edmund_\(DNB00\)](http://en.wikisource.org/wiki/Laurent,_Peter_Edmund_(DNB00))) (τελευταία πρόσβαση 1/10/2013).

2. Peter Edmund Laurent, *Recollections of a Classical Tour through Various Parts of Greece, Turkey and Italy*, Λονδίνο 1821, σ. 18-19. Ἀπό τήν μαρτυρία του προέρχονται καί οἱ πληροφορίες γιά τό ταξίδι μέχρι τήν Κέα (σ. v-vi, 1-6, 10-19).

Δημήτρης Δημητρόπουλος

του νησιού. Περνούν από εύφορα σημεία που έχουν κριθάρι, μουριές, φροῦτα, βελανιδιές, ενώ μικρές καλλιεργήσιμες λουριδες γῆς στά ἄγωνα βουνά του νησιού, φτιαγμένες μέ ξερολιθιές, κυριαρχοῦν στό τοπίο. Τά σπίτια τῆς Χώρας εἶναι φτωχικά καί οἱ δρόμοι στενοί καί βρώμικοι, ἀλλά οἱ κάτοικοι εἶναι προσηγείς, φιλόξενοι καί ἐκδηλωτικοί. Διοικοῦνται ἀπό δύο πρόκριτους, πού πλαισιώνονται ἀπό ἄλλα μέλη τῶν εὐπορων οἰκογενειῶν καί τήν ἡγεσία τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας, οἱ γυναῖκες ζοῦν καί κινοῦνται ἐλεύθερα στίς κοινωνικές ἐκδηλώσεις, κάποιοι ἀπό τοῦς ντόπιους μάλιστα ἔχουν σπουδάσει στήν Ἰταλία καί γνωρίζουν καλά τό ἀρχαιοελληνικό παρελθόν του τόπου τους, τόν ὁποῖο ὅλοι ὑπεραγαποῦν³.

Ἡ μαρτυρία του P. E. Laurent ἀποδίδει τήν εἰκόνα πού ἀποκομίζει ἀπό τήν Κέα στίς παραμονές τῆς Ἐπανάστασης ἕνας ὀξυδερκῆς παρατηρητής, ὁ ὁποῖος ἔχει μιά σύντομη, ἐπιθερμική γνωριμία μέ τόν τόπο. Μέσα ἀπό τά λόγια του ὁμως ἀναδεικνύονται ὀρισμένα χαρακτηριστικά τῆς τζιῶτικης κοινωνίας, πού γνωρίζουμε καί ἀπό ἄλλες πηγές:

- ἡ ὑπαρξη μιᾶς ἀγροτικῆς κοινωνίας πού χαρακτηρίζεται ἀπό χαμηλό ἐπίπεδο πόρων ζωῆς,
- ἡ κυριαρχία μιᾶς ὀλιγάριθμης ὀμάδας οἰκογενειῶν πού διαθέτουν οἰκονομική ἰσχύ, διαχειρίζονται τά κοινοτικά πράγματα, διατηροῦν ἐπαφή μέ τήν ὀθωμανική διοίκηση ἀλλά καί μέ τίς εὐρωπαϊκές χώρες μέσω τῶν ἐμπορικῶν δρόμων τῶν διερχόμενων πλοίων,
- ἡ ἰσχυρή θέση τῆς ἐκκλησίας,
- ἡ στενή σχέση μέ τήν Ἀττική καί τήν Εὐβοία,
- ἡ παρουσία μιᾶς μικρῆς ἀλλά δραστήριας ὀμάδας ἀνθρώπων μέ σπουδές καί ἐπικοινωνία μέ τήν Εὐρώπη, ἀνοικτούς ὀρίζοντες στίς ἀντιλήψεις καί στίς συμπεριφορές, ἐπίγνωση τῆς ἱστορικότητος του τόπου καί ἰσχυρούς δεσμούς ἀγάπης μέ τό νησί.

Στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ θά ἐπιχειρηθεῖ νά ἀνιχνευτοῦν ὀρισμένες παράμετροι πού ἐπέτρεψαν τήν ἀνάδειξη τῆς τοπικῆς αὐτῆς ἐλίτ. Ἡ προεπαναστατική Κέα εἶναι μιά κοινωνία πού στηρίζεται κατά βάση στήν ἀγροτική παραγωγή⁴. Κριθάρι, μετάξι, κηπευτικά καί φροῦτα, κυρίως ὁμως βελανίδι, ἕνα προϊόν ἐμπορεύσιμο καί ἐξαγωγίμο, πού χρησιμοποιοῦνταν στή βυρσοδεψία γιά τήν ἐπεξεργασία τῶν δερμάτων. Ἡ ἐνασχόληση μέ αὐτό εἶχε γνωρίσει μεγάλη διάδοση, μέ τίς βε-

3. στό ἴδιο, σ. 18-23.

4. Ἀπό τήν ὀθωμανική περίοδο ἀπουσιάζουν οἱ ἀξιόπιστες πηγές. Ἀπό μεταγενέστερα ἀπογραφικοῦ τύπου τεκμήρια ὁμως ἀναδεικνύεται ὅτι ἡ κυριαρχία τῶν γεωργῶν καί τῶν κτηματιῶν μεταξύ τῶν ἐπαγγελμάτων τῶν κατοίκων εἶναι συντριπτική (ἀπό τοῦς 961 κατοίκους τῆς Κέας στά 1879 οἱ 522 εἶναι γεωργοί, οἱ 112 κτηματίες καί 13 ποιμένες)· βλ. Χρ. Λοῦκος, «Κέα: ἀπό τήν ταξινόμηση του Δημοτικοῦ Ἀρχείου σέ πρῶτες ὑποθέσεις γιά μιά ἱστορία του νησιού», *Ψηφίδες. Μελέτες Ἱστορίας, Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης στή μνήμη τῆς Στέλλας Παπαδάκη-Oekland*, Ἐπιμέλεια: Ὀλγα Γκράτζιου - Χρήστος Λοῦκος, Ἡράκλειο 2009, σ. 323-334: 327-330.

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

λανιδιές νά κυριαρχοῦν μέχρι σήμερα στό ἀγροτικό τοπίο τῆς περιοχῆς⁵. Ἡ ἐπαφή μέ τίς δραστηριότητες τῆς θάλασσας εἶναι μηδαμινή, καθώς οὔτε τό ἐμπόριο οὔτε ἡ ναυτιλία γνωρίζουν ἀνθησιμό στο νησί στά χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ἐντούτοις, ἡ Κέα κατέχει μιὰ προνομιακή γεωγραφική θέση. Βρίσκεται σέ πέρασμα ἐμπορικῶν πλοίων, ἐνῶ διέθετε λιμάνι πρόσφορο στήν ἀναγκαστική, λόγω καιροῦ, καταφυγή καί στή φιλοξενία τῶν διερχόμενων πλοίων, τό ὁποῖο ὥστόσο δέν ἀπέκτησε ἀξιόλογες λιμενικές ἐγκαταστάσεις καί ἀντίστοιχο οἰκισμό, καί παρέμεινε μόνο ἀγκυροβόλιο⁶. Παράλληλα, ἡ Κέα, λόγω γειτνίασης μέ τήν Ἀττική καί τήν Εὐβοία –ιδιαίτερα τήν Κάρυστο–, λειτούργησε σέ στενή συνάρτηση μέ αὐτές στό ἐπίπεδο τῆς ἐπικοινωνίας, τῶν σχέσεων καί οικονομικῶν ἐπαφῶν τῶν κατοίκων.

Σημεῖο τομῆς γιά τή νεότερη ἱστορία τῆς Κέας φαίνεται πῶς ὑπῆρξε ἡ ρωσική παρουσία στήν περιοχή τήν περίοδο 1768-1774 καί ἀκολούθως, λίγα χρόνια ἀργότερα στή 1789-1792, ἡ παρεπόμενη δράση τοῦ Λάμπρου Κατσώνη, ἡ ὁποία ἐπίσης ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στήν περιοχή τοῦ Αἰγαίου⁷. Ἡ ἐπαφή τῶν Κείων μέ τήν ἡγεσία καί τά πληρώματα τοῦ ρωσικοῦ στόλου, οἱ σχέσεις πού δημιουργήθηκαν ἀπό ὀρισμένες τουλάχιστον οἰκογένειες τοῦ νησιοῦ μέ τούς ρώσους ἀξιωματούς, ἡ πρόσληψη κάποιων κατοίκων τῆς Κέας στό στόλο ἢ εὐρύτερα στό ρωσικό στρατό καί οἱ μεταναστεύσεις πού ἀκολούθησαν πρὸς τήν Κριμαία καί ἄλλες περιοχές τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας, διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στή διαμόρφωση τῶν συνειδήσεων καί στή σκέψη τῶν Κείων. Ταυτόχρονα διεύρυναν τούς οικονομικούς ὀρίζοντες καί τά πεδία δραστηριοτήτων τους, πού τροφοδοτήθηκαν ἀπό τά δίκτυα ἐπικοινωνίας μεταξύ ὄσων μετανάστευσαν καί ἐκείνων πού ἀπέμειναν στό νησί.

Στή νέα αὐτή ἐποχή πού ἀνατέλλει στήν Κέα, μέ κατάληξη τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἀναδεικνύονται κοινωνικές δυναμικές, ἀντιπαραθέσεις καί συγκλίσεις πού βρίσκουν ὑποδοχές καί ἔκφραση στήν πολυποικίλη δράση τήν ὁποία ἀναπτύσσουν τά μέλη τῶν παλαιῶν ἀλλά καί τῶν πρόσφατα ἀναδυόμενων ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν στήν προεπαναστατική καί ἐπαναστατική περίοδο. Ποιοί εἶναι ὅμως οἱ φορεῖς τῶν ἰδεῶν καί τῶν νοσημάτων; Μιά ἐν ἐξελίξει ἀκόμη, ἀναζητήση ἐπιτρέπει νομίζω νά ἐπισημανθοῦν κάποια σημεῖα ὅπου ἐντοπίζονται πυκνώσεις τῶν φαινομένων.

5. Ἀπό τίς μαρτυρίες τῆς ἐποχῆς βλ. χαρακτηριστικά: J. Galt, *Letters from the Levant*, Λονδίνο 1813, σ. 252· E. D. Clarke, *Travels in Various Countries of Europe Asia and Africa Greece Egypt and the Holyland*, τ. 2, Λονδίνο 1814, σ. 437-438· P. E. Laurent, *Recollections*, ὁ.π., σ. 19-20. Βλ. ἐπίσης Χρ. Ι. Στέφας, *Κέα (Βυζάντιον, Φραγκοκρατία, Τουρκοκρατία)*, Κέα 1999, σ. 115-117.

6. Ν. Μπελαβίλιας, *Λιμάνια καί οἰκισμοί στό Ἀρχιπέλαγος τῆς πειρατείας, 15ος-19ος αἰ.*, Ἀθήνα 1997, σ. 52-55.

7. Γιά τή σχέση τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς καθόδου στό Αἶγαο μέ τίς ἐθνικές διεργασίες στόν ἐλληνικό χῶρο βλ. Ν. Ροτζῶκος, *Ἐθναφύπνιση καί ἐθνογένεση: Ὀρωφικά καί ἐλληνική ἱστοριογραφία*, Ἀθήνα 2007. Βλ. ἀκόμη Ἐλέν Καρέν ντ' Ἐνκῶς, *Αἰκατερόνη Β': Μιά χρυσή ἐποχή γιά τή Ρωσία*, Μετάφραση: Κατερίνα Δασκαλάκη, Ἀθήνα 2007, κυρίως σ. 341-386.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

Πρίν προχωρήσουμε, μία βιβλιογραφική διευκρίνιση. Ἡ περί τήν Κέα ιστοριογραφία παρουσιάζει τήν ἀκόλουθη ιδιοτυπία. Ἡ βιβλιογραφία γιά τήν ἀρχαιότητα εἶναι πλούσια καί ἐμπλουτίζεται συνεχῶς μέ τά πορίσματα νέων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν καί ἱκανῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν⁸. Ἀντίθετα, ἡ ἱστορία τῶν νεώτερων χρόνων βρῖσκεται στό ἡμίφως. Οἱ βασικές μελέτες τοῦ γεωγράφου Ἀντωνίου Μηλιαράκη καί τοῦ ἱατροῦ Ἰωάννη Ψύλλα⁹, ἀπό τίς ὁποῖες ἀντλοῦν πληροφορίες καί οἱ πῖο πρόσφατες προσεγγίσεις, ἔχουν γραφεῖ πρίν ἀπό ἕναν καί πλέον αἰῶνα καί συνιστοῦν περισσότερο πηγές τῆς ἱστοριογραφίας, ἀλλά καί τῆς ἱστορίας, καθῶς στηρίζονται στήν ἐπιτόπια παρατήρηση καί στή βιωματική γνώση τοῦ τόπου· δέν ἀνταποκρίνονται ὁμως, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, στά σύγχρονα ζητούμενα τῆς ἱστορικής ἐρευνας καί στά σύγχρονα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης. Στήν ὑποτονική ἐνασχόληση μέ τήν ἱστορία τῆς Κέας ἔχει συντελέσει καί ἡ ἔλλειψη ἀρχαιολογικοῦ ὑλικοῦ τῶν χρόνων τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, καθῶς σποραδικά μόνο ἔγγραφα ἀπό τά κοινοτικά καί νοταριακά τεκμήρια τοῦ νησιοῦ ἔχουν ἐντοπιστεῖ. Πλούσιο ἀντίθετα εἶναι τό νεώτερο ἀρχαιολογικό ὑλικό, πού προέρχεται ἀπό τό δημοτικό ἀρχεῖο καί χρονολογεῖται μετά τήν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὁ μόνος πρῶτος ὁμως ἐντοπισμός του δέν ἔχει ἐπιτρέψει τήν ἀξιοποίησή του ἀπό τήν ἱστορική ἐρευνα¹⁰.

Τόποι καί ἄνθρωποι

Ἡ Ἀθήνα

Στίς 17 Ἰουλίου 1818, ἡ ἡγεσία τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας καί ἐκπρόσωποι τῶν σημαντικῶν οἰκογενειῶν προκρίτων τῆς Κέας –συνολικά 24 πρόσωπα– συνυπέγραψαν ἕνα πιστοποιητικό, τό ὁποῖο ἐπικύρωσαν ὁ μητροπολίτης Τζίας καί Θεομίον

8. Βλ. ἐνδεικτικά τά πρακτικά τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου: *Κέα - Κύθνος: Ἱστορία καί ἀρχαιολογία*, Ἐπιμέλεια: Λίνα Γ. Μενδώνη, Α. Ι. Μαζαράκης-Αἰνιάν, Ἀθήνα, [Μελετήματα 27], 1998, ὅπου καί ἀναφορές στίς σχετικές μέ τό νησί ἐρευνες τῶν τελευταίων χρόνων.

9. Πρόκειται γιά τίς μελέτες τοῦ Ἀντ. Μηλιαράκη, *Υπομνήματα γεωγραφικά τῶν Κυκλάδων νήσων κατά μέρος. Ἀνόρος - Κέως*, Ἀθήνα 1880 καί τοῦ Ι. Ψύλλα, *Ἱστορία τῆς νήσου Κέας ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, Ἀθήνα 1920 (καί φωτ. ἀνατύπωση: Κέα 1992). Στήν ἴδια κατηγορία ἀνήκει καί ἡ μελέτη τοῦ Κ. Μάνθου, *Ἀρχαιολογία καί ἱστορία τῆς νήσου Κέας*, πού γράφτηκε τό 1877, ἐκδόθηκε ὁμως μόνος τό 1991, σέ ἐπιμέλεια Λίνας Γ. Μενδώνη.

10. Τό νεώτερο ἀρχαιολογικό ὑλικό ἔχει ἐντοπιστεῖ χάρις σέ πρωτοβουλία τοῦ Χρ. Λούκου καί ἐρευνητικῆς ομάδας τοῦ Ἰνστιτούτου Μεσογειακῶν Σπουδῶν (ΙΜΣ) καί τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης πού ἐργάστηκε μαζί του γιά τήν ταξινόμηση τοῦ παλαιοῦ δημοτικοῦ ἀρχείου. Τό σῶμα τοῦ ὑλικοῦ δέν εἶναι ἀκόμη προσβάσιμο στήν ἐρευνα, μέ τήν εὐτυχῆ ἐξάιρεση ἑνός τμήματος, πού μετά ἀπό ἐπεξεργασία ἔχει ἀναρτηθεῖ στήν ἴσοσελίδα τοῦ ΙΜΣ http://cities.ims.forth.gr/search_town.php?l=2&townid=2 (τελευταία πρόσβαση 12/10/2013). Μία πρώτη προσέγγιση στίς πληροφορίες πού προκύπτουν ἀπό τό ἀρχαιολογικό ὑλικό βλ. Χρ. Λούκος, *Κέα*, ὁ.π.

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

Νικόδημος καί ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ρωσίας Μιχαήλ Πάγκαλος¹¹. Σέ αὐτό δήλωναν ὅτι οἱ Πέτρος, Γεώργιος, Νικόλαος, καί Ἄνδρέας Σοφιανοί εἶναι ὀρθόδοξοι χριστιανοί καί τέκνα Κείων. Μαρτυροῦσαν ἐπίσης ὅτι «ἡ φαμιλιά αὐτῆ τῶν Σοφιανῶν ὑπῆρξε ποτέ μία τῶν πρώτων εὐγενῶν φαμιλιῶν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀφοῦ δέ κατεξουσιάσθη ὑπό τῶν Ὀθωμανῶν καταδυναστευόμενοι μετοίκησαν εἰς τήν ἡμετέραν νῆσον»¹².

Προφανῶς τό πιστοποιητικό ἐκδίδεται προκειμένου νά τό χρησιμοποιήσουν οἱ ἀδελφοί Σοφιανοί σέ μετάβασή τους στή Ρωσία· γι' αὐτό ἄλλωστε καί ἐπιβεβαιώνεται τίς ὑπογραφές ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ρωσίας στό νησί. Ποιοί εἶναι ὅμως οἱ Σοφιανοί καί πῶς προκύπτει τό δρομολόγιο Ἀθήνα-Κέα-Ρωσία; Καί ἀκόμη, μιά καί ὁ ἐκδότης τοῦ ἐγγράφου, κείος ἱστοριοδίφης Ι. Ψύλλας, κατατάσσει τοὺς Σοφιανούς στίς ἀρχοντικές οἰκογένειες τῆς Κέας, πῶς ἐντάσσονται οἱ τελευταῖες σέ αὐτές τίς διαδρομές; Οἱ Σοφιανοί ἴσως ἀποτελοῦν μιά καλή ἀφετηρία διερεύνησης καί ἓνα ὄχημα πρόσφορο νά μᾶς ὀδηγήσει στό περιβάλλον ὅπου αὐτές ἔζησαν καί ἔδρασαν.

Παρότι γιά τήν κοινοτική διοίκηση στήν Κέα οἱ ὑπάρχουσες πληροφορίες εἶναι λιγοστές, πιθανότατα μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ μία ἰδιοτυπία. Στά προεπαναστατικά τουλάχιστον χρόνια φαίνεται νά λειτουργεῖ ἓνα μεικτό συμβούλιο προεστών, ἀποτελούμενο ἀπό κληρικούς καί λαϊκούς, ἐκπροσώπους τῶν προϋχοντικῶν οἰκογενειῶν, μέ ἐπικεφαλῆς τόν φέροντα τό ἐκκλησιαστικῆς προέλευσης ἀξίωμα τοῦ λογοθέτη¹³. Ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τό πιστοποιητικό τῶν Σοφιανῶν καί ἄλλα κοινοτικά τεκμήρια τῆς ἐποχῆς, οἱ κληρικοί ὑπογράφουν χωρῆς ὀνομαστική ἀναφορά, μέ τήν ἐπικύρωση τοῦ ἀξιώματός τους πού προέρχεται ἀπό τήν παλαιά ἐκκλησιαστική ὀρολογία (οἰκονόμος, σακελλάριος, σκευοφύλαξ, χαρτοφύλαξ, σακελίων, πρωτέκδικος, ρεφενδάριος, δικαιοφύλαξ κλπ.)¹⁴. Δέν εἶναι γνωστές οἱ

11. Τό ἐγγράφο δημοσιεύει ὁ Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὅ.π., σ. 207-208 καί ἐνθετο σέ φωτομηχανική ἀναπαραγωγή.

12. Ἀναφέρεται στή μετοικεσία ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν στήν Πελοπόννησο καί σέ ἄλλες περιοχές, τό 1688, μετά τήν ἀνακατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπό τοὺς Τούρκους· βλ. Κ. Ντόκος, *Ἡ Στερεά Ἑλλάδα κατά τόν Ἐνετοτοναρικό πόλεμο καί ὁ Σαλῶνων Φιλόθεος*, Ἀθήνα 1975, σ. 35 κ.ἐξ.· τοῦ ἰδίου, «Ἡ μετοικεσία τῶν Ἀθηναίων στήν Πελοπόννησο καί ἡ πρώτη φάση τοῦ ἐπαναστατισμοῦ τους (1688-1691)», π. *Μνήμων*, τ. 10, 1985, σ. 96-138. Ἡ Κέα ἦταν ἀνάμεσα στοὺς τόπους καταφυγῆς Ἀθηναίων· βλ. Κ. Γ. Ζησίου, *Ἡ καταστροφή τοῦ Παρθενῶνος ὑπό τῶν Βενετῶν (1687) καί ἡ ἐρήμωσις τῶν Ἀθηνῶν (1688-1690)*, ἀνατύπωση ἀπό τό π. *Ἑβδομάς*, Ἀθήνα 1885, σ. 16· Δ. Γέροντας, *Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων*, τ. 4, Ἀθήνα 1969 (συμπλήρωμα τοῦ ὁμότιτλου τρίτου μου ἔργου τοῦ Δ. Καμπούρογλου), σ. 52.

13. Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὅ.π., σ. 152-153· Ἐλένη Κούγκου, *Οἱ κοινοτικοί θεσμοὶ στίς Κυκλάδες κατά τήν Τουρκοκρατία*, Ἀθήνα 1980, σ. 146-149.

14. Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὅ.π., σ. 201-202, 339-340, ἐγγράφα τῶν ἐτῶν 1804 καί 1800. Ἡ πρακτική αὐτῆ δέν τηρεῖται σέ ὅλα τά νησιά τῶν Κυκλάδων μέ τήν ἴδια ἀκρίβεια, δέν εἶναι ὅμως ἄγνωστη. Βλ. ἐνδεικτικά κοινοτικά ἐγγράφα τῆς ἴδιας ἐποχῆς ἢ λίγο προγενέστερα ἀπό τήν Πά-

Δημήτρης Δημητρόπουλος

συνθήκες που οδήγησαν σε αυτήν την τοπική πρακτική, μοιάζει όμως να απεικονίζει μία κατανομή ρόλων και ισχύος ανάμεσα στον κληρο του νησιού και στις οικογένειες, που εν τη πράξει συγκροτούν μιὰ μορφής τοπική άρχοντία. Τό πιστοποιητικό θέλει τά μέλη της οικογένειας Σοφιανού να μετέχουν από θέσεις ευθύνης, «μέ φρόνηση και δικαιοσύνη», σε αυτήν την κοινοτική διοίκηση, να ανήκουν στη χορεία των έξεχουσών οικογενειών του τόπου. Η παρουσία τους πάντως –καθότι νεήλυδες, και σύντομα και πάλι μετανάστες– δέν φαίνεται να έχει ισχυρές ρίζες στο νησί, δέν αποκτά πολλά μέλη ή κλάδους, όπως συμβαίνει με άλλες παλαιές οικογένειες¹⁵.

Δύο τόποι, που σχετίζονται και με τούς Σοφιανούς, αποτελούν κέντρα της δικτύωσης των ισχυρών οικογενειών του νησιού. Πρώτα ή Αθήνα. Μεταξύ της Κέας και της γειτονικής Αττικής γής, όπως αναφέρθηκε ήδη, υπάρχει διαρκής, άμοιβαία επικοινωνία. Η Κέα μάλιστα χρησιμοποιήθηκε ως καταφύγιο προκρίτων και άλλων κατοίκων της Αθήνας σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων ή τοπικών αντιπαραθέσεων¹⁶. Έτσι, τόν Ιούλιο του 1785, πρόκριτοι της Αθήνας, ενώ επιστρέφουν από την Κωνσταντινούπολη, πληροφορούνται ότι έχει ξεσπάσει εξέγερση κατά του Άλη Χασεκί στην πόλη τους και καταφεύγουν στην Κέα, όπου και παραμένουν μέχρι τής άρχής του επόμενου χρόνου¹⁷. Άλλά και στά χρόνια της

ρο, την Κύθνο, τη Φολέγανδρο, τη Νάξο: Έλένη Κούγκου, *Οί κοινοτικοί θεσμοί στις Κνκλάδες κατά την Τουρκοκρατία*. Άνέκδοτα έγγραφα, Άθήνα 1989, σ. 45-57, 127-128, 149, 295-296 κ.ά.

15. Δύο χαρακτηριστικά τεκμήρια. Σέ «ψυχομέτρι» τών κατοίκων της Κέας, άχρονολόγητο, πιθανόν όμως του 1823, δέν εμφανίζεται κανένας Σοφιανός στο νησί: Μουσείο Μπενάκη, Άρχείο Άγώνος, φ. 3, έγγρ. 39· αναφορά στο τεκμήριο βλ. Μαρία Δημητριάδου (έπιμ.), «Άρχείο Άγώνος» 1806-1832 Άπό τά ιστορικά άρχεία του Μουσείου Μπενάκη. Έπιτομές έγγραφων, τ. Α', Άθήνα 2011, σ. 118-120. Επίσης στο Δημοτολόγιο Κέας του 1852 περιλαμβάνεται μόνο ο Άνδρέας Σοφιανός και ο γιός του Νικόλαος· βλ. έπεξεργασμένα Δημοτολόγια Κέας στο πλαίσιο του έργου «Η πόλη στους νεότερους χρόνους» του ΙΜΣ http://cities.ims.forth.gr/recordview.php?l=2&id=124&type=population&search_term=ΣΟΦΙΑΝΟΣ (τελευταία πρόσβαση 15/10/2013).

16. Η αίσθηση αυτή ότι ή Κέα αποτελούσε τόπο καταφυγής τών Άθηναίων που κινδύνευαν είχε μεγάλη διάδοση. Για παράδειγμα βλ. την αναφορά στο βίο της Όσίας Φιλοθέης ότι απέστειλε στο μετόχι της στην Κέα νεαρές παρθένες από την Άθήνα για να γλυτώσουν την άτιμωση από τούς Τούρκους: Βίος και πολιτεία της Όσίας και Θεοφόρον μητρος ήμων Φιλοθέης της έξ Άθηνων, εν Βενετία έκδοθείς τό πρώτον έτει 1775, έκδοση της οικογένειας Μιλτ. Βενιζέλου, Άθήνα 1893, σ. 10. Στην Κέα διαμένει λόγω προβλημάτων που αντιμετώπιζε στην Άθήνα, από τό 1770 και για μία πενταετία, και ο Μητροπολίτης Άθηνών Βαρθολομαίος· βλ. Ι. Μπενιζέλος, *Ιστορία τών Άθηνων*, Έπιμέλεια: Ι. Κόκκωνας, Γ. Σμπώκος, τ. 2, Άθήνα 1986, σ. 214-215, 433, 437.

17. Στά γεγονότα αναφέρεται ο Ι. Μπενιζέλος στο αφήγημα και στις «έφημερίδες» που συνέγραψε· βλ. Ι. Μπενιζέλος, *Ιστορία τών Άθηνων*, τ. 2, ό.π., σ. 304-305, 445-446· Δ. Καμπύρογλου, *Μνημεία της Ιστορίας τών Άθηναίων*, τ. 1, Άθήνα 1891 (φωτ. ανατύπωση: Άθήνα 1993), σ. 112-113· Θ. Ν. Φιλαδέλφους, *Ιστορία τών Άθηνων επί Τουρκοκρατίας (1400-1800)*, τ. 2, Άθήνα 1902, σ. 292-293· Δ. Γέροντας, *Ιστορία τών Άθηναίων*, τ. 4, ό.π., σ. 215.

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

Ἐπανάστασης ἡ Κέα συζητήθηκε νά παίξει τόν ρόλο, πού τελικά ἐπιλέχθηκε νά διαδραματίσουν ἡ Σαλαμίνα καί ἡ Αἴγινα πιθανόν λόγω διπλῆς γειτνίασης μέ τή Στερεά Ἑλλάδα καί τήν Πελοπόννησο, τῆς ὑποδοχῆς δηλαδή προσφύγων τοῦ πολέμου¹⁸.

Καί ἀντίστροφα ὁμως, μέ τήν Ἀθήνα φαίνεται ὅτι διατηροῦν ἰσχυρούς δεσμούς πρόκριτοι τῆς Κέας, μεταξὺ τῶν ὁποίων, στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, καί οἱ Σοφιανοί. Μετέχουν μάλιστα στήν κοινωνική ζωὴ ἀλλά καί στίς νεωτερικές πρωτοβουλίες πού ἀναπτύσσονται στό ἀθηναϊκό περιβάλλον κατά τήν προεπαναστατική περίοδο.

Στήν κατεύθυνση αὐτὴ συντελεῖ τό ἰσχυρό ρεῦμα περιηγητῶν καί μελετητῶν τῆς ἀρχαιότητας πού ἐκδηλώνεται ἰδιαίτερα στά τέλη τοῦ 18ου καί στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα. Ἐραστές τῶν ἀρχαιοτήτων, ἀρχαιολόγοι καί ἔμποροι ἀρχαίων, ἐπισκέπτονται ἢ ἐγκαθίστανται στήν Ἀθήνα, μέ σκοπὸ νά βιώσουν τόν τόπο ὅπου ἄνθησε τό κλασικὸ ἰδεῶδες, νά ἀνακαλύψουν τὰ ὑλικά του κατάλοιπα καί ἐνδεχομένως νά ἀποκομίσουν κέρδη ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴ κίνηση πού δημιουργεῖ ἢ ζήτησή τους¹⁹. Ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀρχαιοτήτων συχνά-πυκνά τούς ὀδηγεῖ καί στὴ γειτονικὴ Κέα, ἡ ὁποία τὰ χρόνια αὐτὰ δέχεται πολλοὺς ἐπισκέπτες²⁰. Ἡ κυκλοφορία αὐτὴ ἀνθρώπων καί ἰδεῶν ἔχει ἐπίδραση σὲ ἓνα τιμῆμα τουλάχιστον τῆς τοπικῆς κοινωνίας. Ἔτσι, κάποιοι Κεῖοι μετέχουν –κυρίως στὴ γειτονικὴ Ἀθήνα ὅπου ὑπάρχουν καί οἱ κατάλληλες ὑποδοχές– στό λόγιο περιβάλλον πού ἀντλεῖ ἔμπνευση ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Τό γεγονός αὐτὸ ὑποδεικνύει νομίζω μιὰ σταθερότερη σχέση μέ τὴν ἀθηναϊκὴ πραγματικότητα, ἰδιαίτερα ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ὁ ἀγροτικὸς χαρακτήρας τῆς Κέας δὲν ἀποτελοῦσε γόνιμο ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν προβληματισμῶν.

Ἴσως ἡ χαρακτηριστικότερη ἔκφραση τῆς ἐμπλοκῆς τῶν Κεῖων μέ τὰ συμβαίνοντα στήν Ἀθήνα ἀποτυπώνεται στὴ Φιλόμουσο Ἐταιρεία τῶν Ἀθηνῶν, πού ἰδρύθηκε τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1813 ἀπὸ τοὺς Πέτρο Ρεβελάκη, Ἀλέξανδρο Λογο-

18. Βλ. Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὅ.π., σ. 259-260 καί Γ. Ψύλλας, *Ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου μου*, Ἔκδοση: Ἐλευθ. Πρεβελάκης, Ἀθήνα, [Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας 8], 1974, σ. 121-122.

19. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση στήν προεπαναστατικὴ Ἀθήνα ἀρχαιολόγων καί ἀρχαιοφίλων βλ. Γ. Τόλιας, «Εἰσαγωγή», σὺν *Ὁ πνευτός τῶν μαρμάρων. Μαρτυρίες γιὰ τὴν λεηλασία τῶν ἐλληνικῶν μνημείων 1800-1820*, Ἀθήνα 1996, σ. 21-36. Ἡ Ἀθήνα ἐδραιώνεται στήν εὐρωπαϊκὴ συνείδηση στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα: βλ. σχετικὰ Νάσια Γιακωβάκη, *Εὐρώπη μέσω Ἑλλάδας. Μιὰ καμπὴ στὴν εὐρωπαϊκὴ αὐτοσυνείδηση, 17ος-18ος αἰ.*, Ἀθήνα 2006, σ. 433-449.

20. Μία σύννοψη τῶν περιηγητῶν πού πέρασαν ἀπὸ τὴν Κέα στά χρόνια αὐτὰ βλ. J. Bennet, Sophia Voutsaki, «A Synopsis and Analysis of Travelers' Accounts of Keos (to 1821)», *Landscape Archaeology as Long - Term History: Northern Keos in the Cycladic Islands from Earliest Settlement until Modern Times*, Ἐπιμέλεια: J. F. Cherry, J. L. Davis, Eleni Mantzourani, Λός Ἄντζελες, [Monumenta Archaeologica 16], 1991, σ. 365-382.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

θέτη Χωματιανό, Γεώργιο Σοφιανό, Ίωάννη Μαρμαροτούρη²¹. Από αυτούς οι τρεις πρώτοι είναι Κείοι ή έχουν καταγωγή από την Κέα²².

Καταρχήν ο Γεώργιος Σοφιανός, τον οποίο οι πρόκριτοι της Κέας πιστοποιούν ως συντοπίτη τους. Η καταγωγή των Σοφιανών από αρχοντικές αθηναϊκές οικογένειες δεν έγινε δυνατόν να επαληθευτεί από τη σχετική αθηναϊκή βιβλιογραφία²³. Έντούτοις, οι επαφές με την Αθήνα φαίνεται πως είναι συνεχείς και στίς αρχές του 19ου αιώνα γόνιοι της οικογένειας ζούν, μόνιμα ή πίο πρόσκαιρα, εκεί. Δείγμα των δεσμών τους με την πόλη είναι, όπως αναφέρθηκε, και η υπογραφή από τον Γεώργιο της συστατικής πράξης ίδρυσης της Φιλομούσου Έταιρείας²⁴, ενώ η παρουσία του μεταξύ των πρώτων εφόρων της αποδεικνύεται από άλλες ισχυρές μαρτυρίες της εποχής²⁵. Πιθανόν όμως λόγω αποδημίας στο εξωτερικό, αποχώρησε σύντομα από την ηγεσία της, και αντικαταστάθηκε από τον δάσκαλο Ίωάννη Τατλίκαρα²⁶. Παρά ταύτα συνεχίζει να μετέχει ενεργά στην ζωή της. Έτσι,

21. Τηλεμαχος Βελιάντης, *Η Φιλόμουσος Έταιρεία των Αθηνών*, Αθήνα [1993], σ. 45. Βλ. επίσης Έμμ. Πρωτοψάλτης, «Νέα στοιχεία περί της εν Αθήναις “Έταιρείας των Φιλομούσων”», π. *Αθηνα*, τ. 61, 1957, σ. 253.

22. Άς σημειωθεί ότι στη σχετική με τη Φιλόμουσο βιβλιογραφία, τό στοιχείο της συστατικής παρουσίας των Κείων στην Έταιρεία τό επισημαίνει μόνον ο Άντ. Μηλιαράκης στο σύντομο δημοσίευσμά του «Η Φιλόμουσος Έταιρεία εν Αθήναις και ή Πριγκιπέσσα της Ουαλλίας (1816)», π. *Έστία*, τχ. 683, 29 Ιανουαρίου 1889, σ. 65-67, έκτοτε όμως ή μεταγενέστερη βιβλιογραφία μοιάζει να τό άγνοεί.

23. Δέν αναφέρεται για παράδειγμα οικογένεια Σοφιανού στα άρχοντολόγια που έχει συντάξει ο Δ. Σιυλιάνος, *Παλαιαί και νέαι Αθήναι*, μέρος Α', *Παλαιαί Αθήναι (1205-1821)*, τ. 1, Αθήνα 1953, σ. 138 κ.έξ., και του ίδιου, *Παλαιαί και νέαι Αθήναι*, μέρος Β', *Αί νέαι Αθήναι μετά την επανάστασιν του 1821*, Αθήνα 1955, σ. 25-43, ή στον κατάλογο των πρό του 1821 οικογενειών της Αθήνας του Δ. Γέροντα, *Ίστορία των Αθηναίων*, δ.π., τ. 4, σ. 553.

24. Τό όνομά του άπουσιάζει από τη δημοσίευση του Καταστατικού στον *Έρμη τον Λόγιο* της Βιέννης τό 1814 (τχ. 6, σ. 98-100· βλ. και *Τά έλληνικά προεπαναστατικά περιοδικά. Ένρετήρια, Β' Έρμης ο Λόγιος 1811-1821*, Έπιμέλεια: Έμμ. Ν. Φραγκίσκος, Αθήνα 1976, σ. 226). Έντούτοις ή υπογραφή του υπάρχει σέ χειρόγραφο, φυλλάδιο μέ συστατικά έγγραφα της Φιλομούσου Έταιρείας που φυλάσσεται στην *Ίστορική και Έθνολογική Έταιρεία* της Έλλάδος έγγρ. 7051· πβ. Δ. Καμπούρογλου, *Μνημεία της Ίστορίας των Αθηναίων*, δ.π., τ. 1, σ. 215-217.

25. Μνημονεύεται ρητά ως «είς εκ των τεσσάρων συστητητών της εν Αθήναις Φιλομούσου Έταιρείας και πρώην έφορος αυτής» σέ πιστοποιητικό που εκδίδουν την 1η Σεπτεμβρίου 1814 οι άλλοι τρεις ιδρυτές της· βλ. Δ. Καμπούρογλου, *Μνημεία*, δ.π., τ. 1, σ. 231. Τό ίδιο επισημαίνει και ο έλληνομαθής καθηγητής Span σέ έκθεσή του προς τον άστυνομικό διευθυντή της Βιέννης στίς 20 Φεβρουαρίου 1815· βλ. Γ. Λάιος, «Η Φιλόμουσος Έταιρεία της Βιέννης Νέα έγγραφα», *Έπετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου*, τ. 12, 1962, σ. 188.

26. Η άλλαγή αυτή δηλώνεται και στον «Γενικό Λογαριασμό» της έταιρείας τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της· βλ. Τηλ. Βελιάντης, *Η Φιλόμουσος Έταιρεία*, δ.π., σ. 179. Πιθανόν λόγω της άπουσίας του παραλείπει να τον μνημονεύσει μεταξύ των ιδρυτών της Φιλομούσου ο Δ. Σουρμελής (*Κατάστασις συνοπτική της πόλεως των Αθηνών*, Αθήνα 1846, σ. 48-49). Τήν παράλειψη του Σουρμελή έχει υίοθετήσει και μέρος της μεταγενέστερης ιστοριογραφίας, άπαντά όμως και

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

τὴν περίοδο 1814-1815, σύμφωνα μέ τά λογιστικά κατάστιχα τῆς Φιλομούσου, τὴν προμηθεύει ἀπό τὴν Μάλτα μέ σφραγίδες καί δακτυλίδια, σέ χρήση ὡς ἀναγνωριστικά τῶν μελῶν, στοιχεῖο πού ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τὴν ἀλληλογραφία του μέ τὴν Ἑταιρεία²⁷. Τό 1817, ἐγκατεστημένος πλέον στό Ἰσμαήλιο, ἐνημερώνει τὴ Φιλόμουσο Ἑταιρεία στήν Ἀθήνα ὅτι ἐγγράφει συνδρομητές καί ἀποστέλλει χρηματικά ποσά πού συγκέντρωσε²⁸. Ὁ ἀδελφός του Ἀνδρέας περιλαμβάνεται ἐπίσης μεταξὺ τῶν πρώτων συνδρομητῶν τῆς Ἑταιρείας σέ σχετικούς καταλόγους²⁹.

Ὁ Πέτρος Ρεβελάκης, σύμφωνα μέ τόν ἄγγλο περιηγητή, κληρικό R. Walsh, ἐργαζόταν ὡς γραμματέας τοῦ Ἄγγλου προξένου στήν Ἀθήνα. Ὁ Walsh τόν γνώρισε μετά τὴν ἄφιξή του στήν Ἀθήνα, τίς πρώτες μέρες τοῦ 1821, ὅταν ἐκεῖνος ἀνέλαβε τὴν ξενάγησή του στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους. Τόν ἐντυπωσίασε ἡ μόρφωση, ἡ εὐγένεια καί ἡ συστολή τοῦ Ρεβελάκη, ἀλλά καί ὁ ἐνθουσιασμός καί τό πάθος του, ἰδιαίτερα ἐναντίον τοῦ Ἑλγιν, τόν ὁποῖο κατηγοροῦσε ὡς βάρβαρο³⁰. Ζοῦσε στήν Ἀθήνα ἀλλά καταγόταν ἀπό τὴν Κέα, μέ τὴν ὁποία καί διατηροῦσε στενοὺς δεσμούς³¹. Ἐξάλλου, ὅταν στό πρώτο ἔτος τῆς Ἐπανάστασης τραυματίστηκε βαριά, ἐπικεφαλῆς στρατιωτικοῦ σώματος πού προσπαθοῦσε νά καταλάβει τὴν Ἀκρόπολη, μεταφέρθηκε γιά νοσηλεία στήν Κέα, ὅπου τελικά καί πέθανε³². Μέλη τῆς οἰκογένειας Ρεβελάκη προεπαναστατικά μετεῖχαν ἐνεργά στή διοίκηση τοῦ νησιοῦ –συνχά εἶχαν

σέ μαρτυρίες προσώπων πού ἐξισαν τά γεγονότα ὅπως ὁ Γ. Ψύλλας (*Ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου μου*, ὁ.π., σ. 336).

27. Βλ. ἐπιστολή τοῦ Γ. Σοφιανοῦ τῆς 18ης Ἰουλίου 1814 ἀπό τὴ Μάλτα, Ἱστορική καί Ἐθνολογική Ἑταιρεία τῆς Ἑλλάδος (ΙΕΕΕ), Ἀρχεῖο Φιλομούσου Ἑταιρείας, ἔγγρ. 8713. Βλ. ἐπίσης Ἐμμ. Πρωτοψάλτης, *Νέα στοιχεῖα*, ὁ.π., σ. 275-276 καί Τηλ. Βελιανίτης, *Ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρεία*, ὁ.π., σ. 180.

28. ΙΕΕΕ, Ἀρχεῖο Φιλομούσου Ἑταιρείας, ἔγγρ. 8742 μέ ἡμερ. 17 Ἰουνίου 1817, ὅπου ἐπιβεβαιώνεται καί ἡ ἐμπλοκή στά πράγματα τῆς Ἑταιρείας τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρέα, ὁ ὁποῖος εἶναι στήν Κέα.

29. Δ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα*, ὁ.π., τ. 1, σ. 217· Τηλ. Βελιανίτης, *Ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρεία*, ὁ.π., σ. 88, 93, 95.

30. R. Walsh, *A Residence at Constantinople during a Period including the Commencement, Progress and Termination of the Greek and Turkish Revolutions*, τ. 1, Λονδίνο 1836, σ. 123-125.

31. Τηλ. Βελιανίτης, *Ἡ Φιλόμουσος Ἑταιρεία*, ὁ.π., σ. 180. Τὴν καταγωγή τοῦ Π. Ρεβελάκη ἀπό τὴν Κέα μαρτυρεῖ καί ὁ ἀθηναιογράφος Δ. Καμπούρογλου στό ἱστορικό του διήγημα *Ἀθηναῖκοι ἔρωτες*, Ἀθήνα 1922, σ. 46, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι εἶχε παντρευτεῖ τὴν κόρη τοῦ κερκυραίου γιατροῦ Μηνᾶ Μακροῦ.

32. R. Walsh, *A Residence at Constantinople*, ὁ.π., σ. 139-140. Ὁ Ρεβελάκης συμμετεῖχε στήν πρώτη γραμμὴ τῆς μάχης ἀπὸ τό ξέσπασμα τῆς Ἐπανάστασης. Ἐνδεικτικὸ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του εἶναι ὅτι σύμφωνα μέ τόν Walsh χρησιμοποίησε τό ὄνομα Μιλτιάδης. Παράλληλα φαίνεται ὅτι ἔπαιξε ρόλο καί στά κοινά τῆς πόλης τὸ κρίσιμο πρώτο διάστημα τοῦ Ἀγώνα, καθὼς ἐντοπίζεται νά μεριμνᾷ γιά τὴν μεταφορὰ Ἀθηναίων στά νησιά προκειμένου νά προστατευτοῦν ἀπὸ τὴν ἐφόρμηση τῶν Τούρκων τὸ 1821· βλ. Γ. Ψύλλας, *Ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου μου*, ὁ.π., σ. 64, 67.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

τό αξίωμα τοῦ καντζηλιέρι³³-, ἀλλά καί κατόπιν στρατεύτηκαν στόν Ἀγώνα ἢ ἀνέλαβαν τοπικά ἀξιώματα³⁴. Τό οἰκογενειακό ὄνομα ἀπαντᾶ καί σέ μεταγενέστερα τεκμήρια τοῦ 19ου αἰώνα τῆς Κέας³⁵, ἀντίθετα ὁμως -ὅπως καί τό ἐπώνυμο Σοφινός- δέν φαίνεται νά ἀπαντᾶ στίς «ἀρχοντικές» οἰκογένειες τῆς Ἀθήνας³⁶.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λογοθέτης Χωματιανός εἶναι γόνος οἰκογένειας προχόντων τῆς Ἀθήνας, ἡ ὁποία παραδοσιακά κατεῖχε τό ἀξίωμα τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας³⁷. Ὁ πατέρας του Σπυρίδων ἦταν πρόσωπο μέ σημαντική θέση στήν πόλη στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ἦταν πρόξενος τῆς Ἀγγλίας καί πρόκριτος τῆς πόλης καί φέρεται ὅτι διατηροῦσε σχέσεις μέ τόν Ἀλή Χασεκί, μάλιστα μετά τήν πτώση του συνελήφθη ἀπό τούς πολιτικούς του ἀντιπάλους, ἀλλά ὡς «μπερετάριος» (ἐπίσημα προστατευόμενος) ἀπελευθερώθηκε καί τελικά φυγαδεύτηκε πρόσκαιρα στήν Κέα³⁸.

33. Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὅ.π., σ. 206, 314, 328, 333-334, 338-340 κ.ά., ὅπου δημοσιεύονται ἔγγραφα πού ὑπογράφει ὁ καντζηλιέρης Ἰωάννης Ρεβελάκης (ἐνίοτε καί ὁ γιός του Ἀνδρέας).

34. Ὁ Βασίλης Ρεβελάκης σκοτώνεται στήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ Νικόλαος Ρεβελάκης μετέχει σέ ἐκστρατεία στήν Κάφουστο· βλ. Α. Μηλιαράκης, *Υπομνήματα γεωγραφικά*, ὅ.π., σ. 264-266· Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὅ.π., σ. 246. Στό «ψυχομέτρι» πού ἀναφέρθηκε παραπάνω περιλαμβάνονται οἱ Ἰωάννης καί Νικόλαος Ρεβελάκης, καταβάλλον μάλιστα ἀπό τίς μεγαλύτερες συνεισφορές μεταξύ τῶν κατοίκων (Μουσεῖο Μπενάκη, *Ἱστορικά Ἀρχεῖα*, φ. 3, ἔγγρ. 39). Ὁ Ἀντώνιος Ρεβελάκης εἶναι ἐπίτροπος τῆς κοινότητος στά χρόνια τῆς Ἐπανάστασης καί δροῦν ἀπό κοινοῦ μέ τόν Ἄνδρ. Σοφινά σέ τοπικές ἀντιπαραθέσεις· βλ. Ι. Ψύλλας, ὅ.π., σ. 268-270· Ν. Δεπάστας «Αἱ πρὸς τούς Κεῖους προστριβαί τοῦ ἐπάρχου Μ. Μιχάλογλου ἡ ἀπόλυσις καί ἡ φυγή του (Αὔγ. 1824 - Ἰαν. 1825)», στό *Μελετήματα τῆς νήσου Κέας*, Ἀθήνα 1973, σ. 9-13.

35. Στό Δημοτολόγιο τοῦ 1852 ἔχουν μερίδες ἕξι πρόσωπα μέ τό ἐπώνυμο Ρεβελάκης, ἐνῶ στόν ἐκλογικό κατάλογο τοῦ 1879 περιλαμβάνονται τρία πρόσωπα βλ. http://cities.ims.forth.gr/search_town.php?l=2&townid=2 (τελευταία πρόσβαση 20/10/2013). Ὁ Ποθητός Ρεβελάκης μάλιστα ἐκλέχτηκε ἐπανειλημμένα (1859-1860, 1862, 1875-1879) βουλευτής Κέας-Σεριφου· βλ. *Μητροῦο Πληρεξουσίων, Γερουσιαστών καί Βουλευτῶν 1822-1935*, Ἀθήνα 1986, σ. 54, 77, 154. Σέ αὐτόν ἀφιερώνει ὁ Κ. Μάνθος τήν *Ἀρχαιολογία τῆς νήσου Κέας*, ὅ.π., σ. 8-9, 25-26. Βλ. καί Γ. Βαλέτας, «Οἱ ἱστορικές οἰκογένειες τῆς Κέας», στόν τόμο *Ἀφιέρωμα στήν πνευματική Κέα*, Ἐπιμέλεια: Γ. Βαλέτας, Δ. Βαρθαλίτης, Ἀθήνα 1986, σ. 105.

36. Γιά παράδειγμα δέν περιλαμβάνεται στόν κατάλογο πού ἔχει συντάξει ὁ Δ. Σισιλιάνος, *Παλαιά καί νέα Ἀθήνα*, ὅ.π., μέρος Α', τ. 1, σ. 138 κ.έξ. καί μέρος Β', σ. 25-43.

37. Ὁ παππούς του Νικόλαος Λογοθέτης ἦταν πρόξενος τῆς Ἀγγλίας καί ὅπως γράφει ὁ Ι. Μπενιζέλος «ἀπό Τζίας ἔλκων τό γένος», εἶχε ἐγκατασταθεῖ καί νυμφευθεῖ στήν Ἀθήνα· βλ. Ι. Μπενιζέλος, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*, ὅ.π., τ. 1, σ. 150 καί τ. 2, σ. 472, ὅπου καί στοιχεῖα γιά τήν πολυκύμαντη ζωή του. Βλ. ἐπίσης Δ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα*, ὅ.π., τ. 1, σ. 297· Ἑλλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, «Ἡ Φιλόμοσος Ἐταιρία καί οἱ ἐλληνικές ἀρχαιότητες. Ἀνέκδοτες ἐπιστολές Α. Λογοθέτη Χωματιανοῦ πρὸς Γκίλφορντ», στόν τόμο *Ἀμητός στή μνήμη Φώτη Ἀποστολόπουλου*, Ἀθήνα 1984, σ. 206.

38. Ι. Μπενιζέλος, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*, ὅ.π., τ. 2, σ. 178, 316, 445-446, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει ὅτι ἦταν «οἰκεῖος δέ ὅλως καί εὐνους τῷ Χασεκί Ἀλῆ» (σ. 367). Βλ. ἐπίσης Γ. Βαλέτας (ἐπιμ.), *Χρονικό τῆς σκλαβωμένης Ἀθήνας στά χρόνια τῆς τυρανίας τοῦ Χατζαλή γραμμένο στά 1841 ἀπό τόν ἀγωνιστή Παναγῆ Σκουζέ*, Ἀθήνα 1948, σ. 45-46.

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

Μεταγενέστερα ὁ ἀδελφός τοῦ Ἀλέξανδρου, Νικόλαος, ἐκλέγεται ἐπανειλημμένα δημογέροντας στήν Κέα κατά τήν προεπαναστατική περίοδο³⁹. Ὁ Ἄλ. Χωματιανός διατηρεῖ προσωπική σχέση μέ τόν λόρδο Γκίλφορντ καί ἀλληλογραφεῖ μαζί του γιά θέματα σχετικά μέ ἀνασκαφές πού διενεργοῦνται στήν Ἀθήνα, ἀλλά καί γιά προσωπικά ζητήματα⁴⁰. Ἡ ἐπίσκεψη τῆς πριγκίπισσας τῆς Οὐαλίας στήν Ἀθήνα στίς ἀρχές τοῦ 1816 τοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά ἐνταχθεῖ στήν ἀκολουθία τῆς καί πιθανόν νά τήν συνοδεύσει στό Λονδίνο⁴¹. Ἡ οἰκογένεια Χωματιανοῦ ἦταν πολὺκλαδη στήν Κέα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τήν ἔντονη παρουσία τοῦ ἐπωνύμου Χωματιανός κατά τόν 19ο αἰώνα στά τεκμήρια τῆς ἐποχῆς⁴².

Ἡ Ρωσία

Ὁ δεύτερος τόπος, σημεῖο ἀναφορᾶς, εἶναι ἡ Ρωσία. Ἡ ρωσική πολιτική καθόδου στό Αἴγαῖο καί οἱ Ρωσοτουρκικοί πόλεμοι δημιουργοῦν ἕνα νέο πολιτικό, οικονομικό, ἀλλά σταδιακά καί πολιτισμικό περιβάλλον συνολικά γιά τούς Κυκλαδίτες⁴³. Γιά τήν Κέα εἰδικότερα, τό γεγονός ὅτι βρέθηκε στό ἐπίκεντρο τῆς δράσης τοῦ Λάμπρου Κατσῶνη διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο⁴⁴. Στά 1789-1790 τό λιμάνι τοῦ νησιοῦ μεταμορφώθηκε σέ ὀρμητήριο τοῦ στολίσκου του, μέ τήν κατασκευή καί πρόχειρων λιμενικῶν ὑποδομῶν, ἀποθηκῶν καί πυροβολείων⁴⁵. Οἱ κάτοικοι, ἐκόντες ἄκοντες, μετέχουν στίς συνθηκῆς πού δημιουργεῖ ἡ παρουσία του καί ὑφίστανται τά σκληρά ἀντίποινα τῆς ὀθωμανικῆς διοίκησης πού ἀκολουθεῖ

39. Δ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα*, ὁ.π., τ. 1, σ. 228, 301-302 καί 320-323.

40. Βλ. Ἑλλη Γιωτοπούλου-Σιλιάνου, *Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρία*, ὁ.π., σ. 191-253. Οἱ ἐπιστολές ἀφοροῦν τήν περίοδο 1813-1815 καί 1819-1820.

41. Σέ «Εἰδοποίησι» πρὸς τούς ἐπιτρόπους μέ ἡμερ. 22 Μαΐου 1816 ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἄλ. Χωματιανός συνοδεύει τήν Πριγκίπισσα στό ταξίδι τῆς μετά τήν ἀναχώρησή τῆς ἀπό τήν Ἀθήνα καί ἔχει ἀφήσει ἐπίτροπό του τόν Π. Ρεβελάκη· βλ. Ἄντ. Μηλιαράκης *Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρία ἐν Ἀθήναις*, ὁ.π., σ. 66-67· Δ. Σιλιάνου, *Παλαιά καί νέα Ἀθήνα*, ὁ.π., μέρος Α', τ. 2, σ. 73-76.

42. Γιά παράδειγμα στό δημοτολόγιο τοῦ 1852 περιλαμβάνονται 16 πρόσωπα μέ τό ἐπώνυμο Χωματιανός, ἐνῶ ἰσχυρή εἶναι ἡ παρουσία του καί σέ μεταγενέστερες πηγές· βλ. http://cities.ims.forth.gr/search_town.php?l=2&townid=2 (τελευταία πρόσβαση 20/10/2013).

43. Μιά καταγραφή τῶν συμβάντων τοῦ Α' Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἑλληνες κατά τόν Πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1768-1774)*, Ἀθήνα 1903.

44. Γιά τή δράση τοῦ Λ. Κατσῶνη βλ. τίς πρόσφατες μελέτες Γιούρι Πριάχιν, *Ὁ Λάμπρος Κατσῶνης στήν ἱστορία τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Ρωσίας*, Ἐπιμέλεια: Π. Στάμου, Ἀθήνα 2005· Π. Ν. Στάμου, *Ὁ ἀξιοματικός Λάμπρος Κατσῶνης καί ὁ ρωσικός στολίσκος στή Μεσόγειο*, Ἀθήνα 2011.

45. Δ. Λάκων, *Λάμπρος Κατσῶνης*, Ἀθήνα 1855, σ. 4-6 (τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πεζοῦ κειμένου δημοσιεύεται καί στό [Ἀνώνυμο] «Λάμπρος Κατσῶνης», π. *Νέα Πανδώρα*, τχ. 132, 1855, σ. 375-378) καί Γιούρι Πριάχιν, *Ὁ Λάμπρος Κατσῶνης*, ὁ.π., σ. 62, 71-74.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

σαν⁴⁶. Η σχέση του Κατσώνη με τους πρόκριτους του νησιού επισφραγίζεται και από τον γάμο του με τη Μαρία, θυγατέρα του Πέτρου Σοφιανού⁴⁷, ενώ κάποιοι κάτοικοι τον ακολουθούν στη φυγή του στη Ρωσία, πυκνώνοντας τις τάξεις των Έλλήνων που υπηρέτησαν τη ρωσική διοίκηση και ιδιαίτερα τον στρατό⁴⁸.

Η διαδρομή των Σοφιανών της Κέας ιχνογραφεί αυτή τη νέα κατάσταση. Τη Μαρία ακολουθεί στην περιπετειώδη φυγή της στη Ρωσία ο αδελφός της Αναστάσιος με τον έννεαετή τότε γιό του Πέτρο⁴⁹. Αυτοί, όπως και οι απόγονοί τους, εντάσσονται στον ρωσικό στρατό και ακολουθούν σημαντική στρατιωτική καριέ-

46. Τις ζημιές που υπέστη τό νησί διεκτραγωδοῦν οἱ πρόκριτοι σέ ἐπιστολή τους στίς 28 Δεκεμβρίου 1800. Ἐκεῖ καταγγέλλουν ὅτι ὁ Κατσώνης καί οἱ ἔνοπλοι του προξένησαν τεράστιες ζημιές («ἐκατάσφαξαν τά βόδια καί πρόβατα ὅπου ἔτρωγαν μεγάλην ποσότητα, ἀφάνησαν κατά κράτος τά περιβόλια καί ἀμπέλια καί ὄλους τούς ἄλλους καρπούς τοῦ νησιού καί ἄλλαις πολλαῖς ἀναρίθμητες ζημίας ὅπου δέν ἠμποροῦμεν λεπτομερῶς νά ταῖς ἀπαριθμῶμεν») καί προκάλεσαν τήν ἐπέμβαση τοῦ τουρκικοῦ στόλου πού διέλυσε τίς ἐγκαταστάσεις τοῦ Κατσώνη, ἀλλά ἐπέφερε καταστροφές καί σέ ἰδιοκτησίες τῶν κατοίκων. Ὑποστηρίζουν ἀκόμη ὅτι ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κατσώνη τό 1790 ἦταν πῶ ἐπιβλαβής, διότι συνοδευόταν ἀπό 400 Ἀρβανίτες πού λεηλατοῦσαν ἀνεξέλεγκτα (Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 174-179). Βέβαια ἡ ἐπιστολή στέλλεται στόν Δραγομάνο τοῦ Στόλου – σύμφωνα μέ τόν Β. Σφυρόερα («Οἱ δραγομάνοι τοῦ στόλου. Ὁ θεσμός - οἱ φορεῖς», *Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου*, τ. 14, 1964, σ. 142-144) μόλις εἶχε ἀναλάβει ὁ Ἀλέξανδρος Καλλιμάχης-, προκειμένου νά μεσολαβήσουν οἱ τουρκικές ἀρχές ὥστε νά λάβει τό νησί μέρος τῆς ἀποζημίωσης, πού ὅπως πληροφορήθηκαν καταβλήθηκε στόν Κατσώνη ἀπό τόν Ρῶσο Αὐτοκράτορα. Εἶναι λοιπόν ἕνα κείμενο πρὸς τίς ὀθωμανικές ἀρχές, μετά τήν ἦττα τοῦ Κατσώνη, τό ὁποῖο ἐπιχειρεῖ νά στοιχειοθετήσει δικαιώματα ἀποζημίωσης, παραμένει ὅμως ἀξιοσημείωτη ἡ ἔνταση τῆς ἐναντίον του καταγγελίας. Τίς λεηλασίες πού υπέστη τό νησί κατά τήν παρουσία τῶν Ρώσων ἐπισημαίνει καί ὁ Ε. D. Clarke ὅτι τοῦ διεκτραγωδοῦσαν οἱ κάτοικοι κατά τήν ἐπίσκεψή του στά 1800 (E. D. Clarke, *Travels*, ὁ.π., σ. 438-439). Ὁ Λ. Λάκων, (*Λάμπρος Κατσώνης*, ὁ.π., σ. 7-8) ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Τοῦρκοι σκότωσαν ὡς ἀντίποινα 80 κάτοικους τοῦ νησιού στήν περιοχή Σκλαβονικόλας, ἐνῶ ἀπαγχονίστηκε ὁ ἐπίσκοπος Κέας Γρηγόριος.

47. Βλ. Γ. Πριάχιν, *Ὁ Λάμπρος Κατσώνης*, ὁ.π., σ. 153-155· Π. Στάμου, *Ὁ ἀξιωματικός Λάμπρος Κατσώνης*, ὁ.π., σ. 100-101. Ὁ γάμος τοῦ Κατσώνη μέ τή νεαρή τζιῶτισσα καί ὁ μυθιοτορηματικός βίος τους συγκέντρωνε ὅλα τά ρομαντικά στοιχεῖα πού θά ἐνέπνεαν τήν ποίηση· βλ. καί σχετικό ποίημα, πού σύμφωνα μέ τόν ἐκδότη του ἐντοπίστηκε τό 1873 στήν Ἄνδρο σέ χειρόγραφο πού ἔφερε δύο χρονολογίες 1789, 1796: Δ. Πασχάλης, «Δημιῶδη τραγούδια τῆς νήσου Ἄνδρου συλλεγένητα ἀπό τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ», *Ἐπετηρίς τῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν*, τ. 11, 1979-1984, σ. 490-492, καί σέ ξεχωριστή ἔκδοση, Ἄνδρος 1987, σ. 64-67.

48. Βλ. Β. J. Slot, «The Dutch Consulate of Kea, 1613-1823», *Pharos. Journal of the Netherlands Institute at Athens*, τ. 7, 1999, σ. 130. Γενικότερα γιά τή συμμετοχή τῶν Ἑλλήνων καί ἰδίως τῶν Αἰγαιοπελαγίτων στόν ρωσικό στρατό βλ. Ν. C. Pappas, *Greeks in Russian Military Service in the late 18th and early 19th Centuries*, Θεσσαλονίκη 1991· Ὀλυμπία Σελέκου, «Εἰς τήν δούλευσιν τῆς φλόττας τῶν Ρουσσῶν. Ἑλληνες βαθμοφόροι τοῦ ρωσικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ (1768-1812)», *Φιλόπατρις, Ἀφιερωματικός τόμος στή μνήμη τοῦ Alexis Sola*, Γρανάδα 2004, σ. 521-550.

49. Ἡ πληροφορία πού περιέχεται στό κοινοτικό ἔγγραφο τῆς Κέας τοῦ ἔτους 1818 πού δημοσιεύει ὁ Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 207-208.

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

ρα⁵⁰. Ὁ Πέτρος Σοφιανός παντρεύτηκε στό Κισνόβι τό 1817, καί ὅταν ὑπηρετοῦσε στό Ἰσμαήλιο προσκάλεσε τούς ἀδελφούς του Γεώργιο καί Ἄνδρέα.

Οἱ Σοφιανοί δέν ἀποτελοῦν ὅμως μοναδική περίπτωση Κείων πού ἀναπτύσσουν δεσμούς μέ τή Ρωσία· ὀρισμένοι ἄλλοι μάλιστα ἔχουν ἀφήσει πιό ἔντονα τό ἴχνος τους στά μεγάλα γεγονότα τῆς ἐποχῆς. Ὁ Νικόλαος Πάγκαλος, πιθανόν γόνος τῆς ὁμώνυμης πολύκλαδης οἰκογένειας προκρίτων τῆς Κέας πού παραδοσιακά ἐξασφάλιζαν τό ἀξίωμα τοῦ προξένου διαφόρων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων⁵¹, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στίς σχέσεις μέ τή Ρωσία κατά τή διάρκεια τοῦ Β' Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου⁵². Τό 1790 μάλιστα ἦταν μέλος τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς πού ἐπισκέφτηκε τή Μεγάλη Αἰκατερίνη στήν Πετρούπολη, μέ σκοπό νά τῆς ζητήσῃ τή βοήθειά της γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν⁵³. Κατόπιν ἐντάσσεται στόν ρωσικό στρατό ὡς ἀξιωματικός καί διαδραματίζει σημαντικό ρό-

50. Α. Λάκων, *Λάμπρος Κατσώνης*, ὁ.π., σ. 7-8· Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 207-210· Π. Στάμου, *Ὁ ἀξιωματικός Λάμπρος Κατσώνης*, ὁ.π., σ. 101-102.

51. Βλ. Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 205-206. Ἐνδεικτικά: Τό 1818 πρόξενος τῆς Ρωσίας εἶναι ὁ Μιχαήλ Γ. Πάγκαλος (στό ἴδιο, σ. 208). Τό 1804 ὁ πρόξενος τῆς Νεάπολης Πάγκαλος φιλοξενεῖ στό σπίτι του τή λαίδη Ἑλγιν καί τή συνοδεία της· βλ. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στήν Ἑλλάδα 1810-1821*, τ. Γ2, Ἀθήνα 21985, σ. 317. Πάγκαλος ὀνομάζεται καί ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας καί ἐκπρόσωπος τῶν ΗΠΑ πού ὑποδέχτηκε τό 1818 τόν Ρ. Ε. Laurent (*Recollections*, ὁ.π., σ. 18-19). Μ. Πάγκαλος ὀνομάζεται καί ὁ πρόξενος στό σπίτι τοῦ ὁποίου διαμένει τό 1811 ὁ Ρ. Ο. Brondsted (*Voyages dans la Grèce accompagnés des recherches archéologiques*, τ. 1, Παρίσι 1826, σ. 6). Τό 1792 ὁ Ἰάκωβος Πάγκαλος, πρόξενος τῆς Ὀλλανδίας στήν Κέα, ἐπισκέπτεται τόν Ὀλλανδό πρέσβη στήν Κωνσταντινούπολη· βλ. Β. J. Slot, *The Dutch Consulate*, ὁ.π., σ. 131. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1789, ἕνας ἀπό τούς Πάγκαλους τοῦ νησιοῦ δανεῖζει 1.000 γρόσια στόν Κατσώνη κατὰ τήν ἐκεῖ παραμονή του (βλ. Ι. Ψύλλας, ὁ.π., σ. 179). Πάγκαλοι ὑπογράφουν σέ κοινοτικά καί δικαιοπρακτικά ἔγγραφα τοῦ νησιοῦ ἀπό τόν 17ο αἰώνα· βλ. Ἰάκ. Βισβίτζης, «Αἰβολαί τῆς νήσου Κέας», *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, τ. 19, 1949, σ. 66-70.

52. Ἡ καταγωγή τοῦ Ν. Πάγκαλου ἀπό τήν Κέα δέν γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπό τό σύνολο τῆς βιβλιογραφίας· βλ. Ν. C. Pappas, *Greeks in Russian Military Service*, ὁ.π., σ. 91-93. Ἐντούτοις στίς 15 Ἰουλίου 1790 ὁ Νικόλαος Πάγκαλος ὑπογράφει στήν Κέα ἔγγραφο διανομῆς τῆς κληρονομιᾶς οἰκογενειακῆς περιουσίας (ΓΑΚ, Κ 18^Α, Συλλογή Κλωνός Στεφάνου).

53. Ὁ Ν. Πάγκαλος εἶχε ἐξασφαλίσῃ χρηματοδότηση τοῦ ταξιδιοῦ του ἀπό τούς Ὑδραῖους πρόκριτους· βλ. Ἄντ. Λιγνός, *Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὑδρας 1778-1832*, τ. 1, Πειραιᾶς 1921, σ. 28. Στήν ἀποστολή συμμετεῖχαν καί οἱ Σουλιῶτες Π. Κύρης καί Χρ. Λαζώτης. Γιά ὅσα συνέβησαν σέ αὐτήν καί τά ἀποτελέσματά της βλ. Κ. Σάθας, *Τουρκοκρατομένη Ἑλλάς*, Ἀθήνα 1869 (φωτ. ἀνατύπωση: Ἀθήνα 1990), σ. 539-542· Ἐμμ. Πρωτοψάλτης, «Ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τόν δευτέρον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1787-1792). Λουδοβίκος Σωτήρης», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τ. 14, 1960, σ. 86-98· Ν. C. Pappas, *Greeks in Russian Military Service*, ὁ.π., σ. 91-93· Π. Στάμου, *Ὁ ἀξιωματικός Λάμπρος Κατσώνης*, ὁ.π., σ. 104-109. Ὁ Ν. Πάγκαλος εἶναι συντάκτης καί παρακλητικῆς ἐπιστολῆς συνδρομῆς πρὸς τόν ἕγγονο τῆς Αἰκατερίνης Β' Κωνσταντῖνο· βλ. Κ. Παλαιολόγος, «Ρωσικά περὶ Ἑλλάδος ἔγγραφα νῦν τό πρῶτον εἰς τήν ἑλληνικὴν μεθερμηνευόμενα», π. *Παρνασσός*, τ. 1, 1877, σ. 919-921.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

λο στην περί τούς Ρώσους έντονη κινητικότητα⁵⁴. Η πολυποίκιλη δράση του ένδεχομένως συντέλεσε καθοριστικά στις σχέσεις που αναπτύσσουν οι Κειοί με τη Ρωσία⁵⁵.

Από την Κέα κατάγεται επίσης ο Έμμανουήλ Παπαδόπουλος, συνταγματάρχης του ρωσικού στρατού στα 1804, όταν ανέλαβε τη διεύθυνση των στρατιωτικών δυνάμεων των υπό ρωσική κυριαρχία Έπτανήσων⁵⁶. Ο Παπαδόπουλος είχε φύγει έφηβος από την Κέα μετά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768-1774, όπως και άλλοι συμπατριώτες του. Φοίτησε σε ρωσική στρατιωτική ακαδημία και υπηρέτησε σε διάφορες θέσεις⁵⁷.

Αν όμως η ρωσική πολιτική στα τέλη του 18ου αιώνα και οι συνθήκες που δημιουργησε στο Αίγαίο επέτρεψαν σε τέκνα οικογενειών της Κέας να αναζητήσουν σε περιοχές της ρωσικής επικράτειας την τύχη τους, ταυτόχρονα εκεί βρήκαν τό

54. Για τη συνέχιση της δράσης του Πάγκαλου στον ρωσικό στρατό τα πρώτα χρόνια του 19ου αιώνα στις Παραδουνάβιες Ήγεμονίες, βλ. Ν. C. Pappas, *Greeks in Russian Military Service*, ό.π., σ. 253-258.

55. Η επιφύλαξη οφείλεται στην αμφισβήτηση από μέρος της βιβλιογραφίας της κειακής καταγωγής του Ν. Πάγκαλου· βλ. σχετικά στο ίδιο, σ. 91-92. Ο Δ. Οικονομίδης, «Περί του εν Βλαχία Έλληνικού στρατιωτικού σώματος (1807-1808)», π. *Λακωνικά Σπουδαία*, τ. 1, 1972, σ. 267-274 καταγράφει τη δράση του ως επικεφαλής στρατιωτικού σώματος έθελοντών στις Ήγεμονίες (στο όποιο μετέχει ένας τουλάχιστον κείος ο Νικόλαος Βραν[άς], ό.π., σ. 273). Βασίζεται σε χρονικό του ρουμάνου Ν. Rimniceanu, όπου υπάρχει μία μόνο σύντομη αναφορά στην καταγωγή του: «1807 Απριλίου 12. Ήλθεν από Γιάσι εδω εις Βουκουρέστι ο Μαγιώρος Νικόλαος Γαβριηλόβιτς, Πάγγαλος τό γένος μανιάτης»· βλ. C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre romani in epoca fanariota*, Βουκουρέστι 2003, σ. 271· βιογραφικά για τον Ν. Rimniceanu (1764-1839), βλ. Δ. Οικονομίδης, «Ανέκδοτον χρονικόν περί της εν Μολδοβλαχία Έλληνικής Έπαναστάσεως του 1821», π. *Άθηνά*, τ. 60, 1956, σ. 69-75. Έντούτοις στις 15 Ίουλίου 1790 κάποιος Νικόλαος Πάγκαλος, πρόξενος της Βενετίας στην Κέα, υπογράφει εκεί έγγραφο διανομής της κληρονομητέας οικογενειακής περιουσίας (ΓΑΚ, Κ 18^Α, Συλλογή Κλωνός Στεφάνου). Πιθανότατα νά πρόκειται για τον Πάγκαλο της αποστολής στην Πετρούπολη, αφού μαρτυρείται μόν από τον W. Eton, *A Survey of the Turkish Empire*, Λονδίνο 1798, σ. 367, ότι ή αντιπροσωπία έπέστρεψε στην Ελλάδα τον Αύγουστο αλλά, καθώς ή αναφορά του είναι γενική και μάλλον αναφέρεται τό Νέο Ήμερολόγιο, είναι πιθανόν νά δικαιολογείται ή όλιγοήμερη απόκλιση.

56. Είναι και συγγραφέας του στρατιωτικού έγχειριδίου *Διδασκαλία στρατιωτικά συντεθεισαι παρά του γενναίου Κυρίου χιλιάρχου Έμμανουήλ Παπαδοπούλου οργανιστου των τακτικών στρατευμάτων της Έπτανήσου Πολιτείας*, τό όποιο εκδόθηκε από την Ίόνιο Γερουσία στην Κέρκυρα στα έλληνικά και ιταλικά, μάλλον τό 1804, με σκοπό νά διανεμηθεί στους υπηρετούτες στα στρατιωτικά σώματα· βλ. Φ. Ήλιού, *Έλληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα*, τ. 1, Άθήνα 1997, σ. 104-105.

57. Ν. C. Pappas, *Greeks in Russian Military Service*, ό.π., σ. 159. Τά του βίου του Έμμ. Παπαδόπουλου αναφέρει ο Ίγνάτιος Ούγγροβλαχίας στην νεκρολογία, που εκφώνησε στις 30 Ίουνίου 1810· βλ. Περ. Ζερλέντης, «Ίγνατίου πρώην μέν Άρτης έϊτα δέ Ούγγροβλαχίας μητροπολίτου Λόγος έπιτάφειος εις τον στρατηγόν Έμμανουήλ Παπαδόπουλον», π. *Παρνασσός*, τ. 11, 1887, σ. 201-207.

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

περιβάλλον πού τούς ἐπέτρεψε νά ἀντιληφθοῦν ὑπό ἓνα ἄλλο πρίσμα τήν πατρίδα τους. Οἱ Κεῖοι στή Ρωσία καί στίς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες –ὅπως βέβαια καί ἄλλοι Ἕλληνες ἀπόδημοι– ἦρθαν σέ ἐπαφή μέ τίς ἐκεῖ ἰδεολογικές ζυμώσεις καί τίς ἀναζητήσεις, μέ τό ὄραμα τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καί τό αἶτημα τῆς ἀπελευθέρωσης καί τῆς δημιουργίας ἐλληνικοῦ κράτους. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐπανεισάγουν στόν τόπο τους αἰτήματα καί ἰδέες γονιμοποιημένες πλέον ἀπό τήν ἐπαφή τους μέ τό νέο οἰκονομικό καί πολιτιστικό περιβάλλον πού συνάντησαν στόν τόπο ὑποδοχῆς τους καί ἀπό τή συνάφειά τους μέ Ἕλληνες καταγόμενους ἀπό ἄλλες περιοχές. Ἡ συμμετοχή πού ἐντοπίζεται στή Φιλική Ἐταιρεία καί στή δράση της εἶναι μία ἔνδειξη.

Καταρχήν καί πάλι οἱ Σοφιανοί. Ὁ Ἄνδρέας Σοφιανός, ἐνῶ βρίσκεται στό Ἰσμαήλιο, κατηγεῖται –στίς 2 Σεπτεμβρίου 1817, σέ μιά ἐποχή δηλαδή πού δέν ἔχει ἀρχίσει ἡ μαζική μύηση μελῶν– στή Φιλική Ἐταιρεία ἀπό τόν Παναγιώτη Ἀναγνωστόπουλο· λίγους μῆνες μετά, στίς 22 Φεβρουαρίου 1818, ὀρκίζεται ποιμένας ἀπό τόν Νικόλαο Σκουφᾶ στό Κισνόβι⁵⁸. Ὁ Ἄνδρέας κατηγεῖ τό 1818 καί τόν ἀδελφό του Γεώργιο στό Ἰάσιο⁵⁹. Καί οἱ δύο ἀδελφοί ἀνήκουν στόν στενό πυρήνα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ὑψηλάντη στίς Ἡγεμονίες καί ἀναπτύσσουν σημαντική δράση κατά τήν προετοιμασία τῆς ἐξέγερσης ἀλλά καί μετά τό ξέσπασμά της⁶⁰. Ἡ δραστηρία συμμετοχή τους ἐπισφραγίζεται στή μάχη τοῦ Σκουλενίου, στήν ὁποία ὁ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἡγετικό ρόλο, σκοτώθηκε πολεμώντας, ἐνῶ ὁ Ἄνδρέας κατόρθωσε νά διασωθεῖ καί μετά ἀπό μακροχρόνια περιπλάνηση νά καταλήξει τό 1823 στήν Κέα, ὅπου θά στρατευθεῖ καί πάλι στόν Ἀγώνα⁶¹.

Στίς δυνάμεις τοῦ Ὑψηλάντη στίς Ἡγεμονίες θά ἐνταχθοῦν καί ἄλλοι Κεῖοι

58. Βαλ. Μέξας, *Οἱ Φιλικοί, Κατάλογος τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐκ τοῦ Ἀρχείου Σέκερη*, Ἀθήνα 1937, σ. 4.

59. Ι. Φιλίμων, *Δοκίμιον ἱστορικόν περί τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως*, τ. 1, Ἀθήνα 1859, σ. 412.

60. Πλήθος εἶναι οἱ ἀναφορές γιά τήν δράση τῶν δύο ἀδελφῶν καί ἰδίως τοῦ Γεωργίου σέ σημαντικές ὑποθέσεις τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, πού ἦταν σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τούς Ὑψηλάντηδες, στό *Ἀρχεῖο* καί στά *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Ἐμμ. Ξάνθου· βλ. Ἐμμ. Ξάνθος, *Ἀπομνημονεύματα περί τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας*, Ἀθήνα 1845, σ. 161-162, 182-184, 194-195· *Ἀρχεῖο Ἐμμανουήλ Ξάνθου*, τ. 1, Ἀθήνα 1997, σ. 111, 132, 139-140, 141, 145, 147, τ. 3, Ἀθήνα 2002, σ. 147, 210-211, 235, 287. Βλ. ἐπίσης ἔγγραφο τοῦ Δημήτριου Ὑψηλάντη μέ ἡμερ. 24 καί 25 Μαρτίου 1821, πού περιλαμβάνονται στούς φακέλους μέ τό ὕλικό τῶν αἰτήσεων του πρός τήν Ἐπιτροπή Ἱεροῦ Ἀγῶνος, ὅπου ζητεῖ ἀνταμοιβή γιά τούς ἀγῶνες καί τίς θυσίες του (Ἐθνική Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν, κυτίο 194, φ. 107 καί 108).

61. Τεκμήρια πού ἀποδεικνύουν τή συμμετοχή τους στή μάχη στό Σκουλενί ἐπισυνάπτει στήν παραπάνω αἴτηση· ἐνδεικτικά: ἔγγραφο τῆς κοινότητος Κέας τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1831, ἔγγραφο τοῦ Νικ. Κριεζώτη μέ ἡμερ. 12 Νοεμβρίου 1842, ἐπιστολή κατοίκων τῆς Κέας τῆς 6 Ἀπριλίου 1843 στήν αἴτηση τοῦ Ἄνδρ. Σοφιανοῦ πρός τήν Ἐπιτροπή Ἱεροῦ Ἀγῶνος μέ ἡμερ. 20 Ἀπριλίου 1865, (ΕΒΕ, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν, ὀ.π.· πβ. καί Νικ. Π. Παπαδόπουλος, *Κατακαημένον Μοριά σελίδες τοῦ 1821*, τ. Α', Ἀθήνα 1974, σ. 611-622).

Δημήτρης Δημητρόπουλος

πού καταφθάνουν από την Ελλάδα ή τη Ρωσία. Η παλαιότερη τοπική βιβλιογραφία έχει διασώσει –χωρίς περαιτέρω τεκμηρίωση– τὰ δνόματα ὀρισμένων: Νικόδημος Ρουσσος (ἀρχιερέας πού εὐλόγησε τὰ ὄπλα τοῦ Ὑψηλάντη), Μόσχος Δελίνης (ὄπλαρχηγός, σκοτώθηκε στό Δραγατσάνι)· οἱ Ἱερολοχίτες πού σκοτώθηκαν στό Σκουλένι Ἄγγελος Ἰωαννίδης, Ἰω. Π. Σέρβος, Ἀντώνιος Ρακιτζῆς, Βραναῆς Παπαφρατζέσκου· ὁ ἱερολοχίτης, πολεμιστής στό Δραγατσάνι Γεώργιος Ρεδιάδης· οἱ ἐπιζήσαντες τοῦ Σκουλενίου ἀγωνιστές: Γεράσιμος Πάγκαλος, Ἰω. Ρώτας, Ποθητός Ρώτας, Ἰω. Γαλάκης, Βασ. Ρεβελάκης, Γ. Καμάρας, Ζαφείριος καί Δημήτριος Δελίνης, κ.ἄ.⁶². Ἡ παρουσία μελῶν τῆς οἰκογένειας Δελίνη ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό πηγές τῆς ἐποχῆς, καθὼς οἱ Νικόλαος καί Μιχαήλ Δελίνης, ὅπως καί κάποιος Γεώργιος Τζώτης (: προφανῶς Τζιώτης, δηλωτικό τοῦ τόπου καταγωγῆς καί ὄχι οἰκογενειακό ὄνομα) ἔχουν καταφύγει στήν Ὀδησσό, μετὰ τή συντριβὴ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντη, καί βροῖσκονται ὑπὸ ἐπιτήρηση ἀπὸ τίς ρωσικὲς ἀρχές⁶³. Ἀκόμη ὁ Δημήτριος καί ὁ Ζαφείριος Δελίνης καταγράφουν οἱ ἴδιοι τὴ συμμετοχὴ τους στὴ μάχη στό Δραγατσάνι σὲ αἰτήσεις ἀποκατάστασης πού ὑποβάλλουν τὸ 1846⁶⁴.

Σὲ ἄλλο πεδίο, οἰκονομικὰ κυρίως ἐνίσχυσαν τὸν Ἀγώνα, καί μάλιστα σημαντικά, οἱ ἔμποροι τῆς Ὀδησοῦ καί Φιλικοί, τζιῶτες ἀδελφοί Ἄγγελος καί Νικόλαος Χριστοδούλου καί μέλη τῆς οἰκογένειάς τους, ὅπως ὁ γαμπρός τους Γ. Καμάρας⁶⁵.

Ἐνα διαφοροτικό δρομολόγιο ἐπαφῆς μὲ τίς νεωτερικὲς ἰδέες, αὐτὸ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἀκολουθεῖ ἕνας ἄλλος Κεῖος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας. Γόνος οἰκογένειας προκρίτων τοῦ νησιοῦ⁶⁶, σπουδάζει στήν Ἰταλία, ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐμπόριο στήν Τεργέστη, ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τίς νεωτερικὲς ἰδέες καί ἐντάσσεται στὸν στενὸ κύκλο τοῦ Α. Κοραῆ, μὲ τὸν ὁποῖο διατηρεῖ θερμὴ σχέση μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς

62. Βλ. Ἀντ. Μηλιαράκης, *Υπομνήματα γεωγραφικά*, ὁ.π., σ. 264-265· Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 246-247· Κων. Χαρτοφυλακίδης «Ἱστορικά ἀνάλεκτα Κέας μετὰ λεπτομεροῦς γεωγραφικοῦ χάρτη τῆς νήσου», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν*, τ. 2, 1962, σ. 198· Γ. Βαλέτας, *Οἱ ἱστορικὲς οἰκογένειες*, ὁ.π., σ. 104-108.

63. Ν. Τόντορωφ, *Ἡ Βαλκανικὴ διάσταση τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Ἡ περίπτωση τῶν Βουλγάρων*, Ἀθήνα 1982, σ. 194 ἀρ. 11, σ. 196 ἀρ. 33, σ. 243 ἀρ. 471. Οἱ Δελίνηδες, ὅπως ἀναφέρεται, ἔχουν πάει στὶς Ἡγεμονίες τὴν περίοδο 1817-1818 καί ζοῦν στό περιβάλλον τῶν Καντακουζηνῶν. Ἀντίθετα ὁ Γ. Τζιώτης διέμενε στήν Κωνσταντινούπολη.

64. ΕΒΕ, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν, κντῖο 45, φ. 31, ἔγγρ. μὲ ἡμερ. 1 Μαΐου 1846 τοῦ Δ. Δελίνη πρὸς Νομαρχία Κυκλάδων καί φ. 32, ἔγγρ. μὲ ἡμερ. 14 Μαΐου 1846 τοῦ Ζαφ. Δελίνη πρὸς τὴ Νομαρχία Κυκλάδων.

65. Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 260-262· Γ. Βαλέτας, *Οἱ ἱστορικὲς οἰκογένειες*, ὁ.π., σ. 106. Τὴν ἐμπλοκὴ τοῦ Ἄγγελου Χριστοδούλου στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία περιγράφει παραστατικὰ ὁ Σταμάτιος Κουμπάρης σὲ ἀπομνημόνευμά του· βλ. Σακ. Σακελλαρίου, *Φιλικὴ Ἑταιρεία*, Ὀδησσός 1909, σ. 68-70.

66. Βλ. Ι. Ψύλλας, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 206.

Πρόκριτοι τῆς Κέας στά χρόνια τῶν μεγάλων ἀναταραχῶν

του⁶⁷. Ὁ Ι. Ρώτας ἐγκαθίσταται στήν Κέα τίς παραμονές τῆς Ἐπανάστασης, τό 1820, ὅταν παντρεύτηκε τήν κόρη τοῦ Ἰάκωβου Πάγκαλου, Ζαχαράτη, καί ἀνέλαβε καθήκοντα ὑποπρόξενου τῆς Ὀλλανδίας⁶⁸. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅμως ὅτι θά ἐγκαταλείψει τό νησί λίγο μετά τήν Ἐπανάσταση, τό Σεπτέμβριο τοῦ 1821, διότι, ὅπως ἀπολογεῖται στόν Κοραῆ μετά τήν ἐπιστροφή του στήν Τεργέστη: «ἦλθεν ἡ ἐπανάστασις, καί εἶδον ὅτι κινδυνεύω νά χαθῶ πανοίκιος· διά τοῦτο ἐπεστράφην ἐδῶ ὅπου λιμοκτονῶ νά ἰδῶ ἐλευθέραν τήν πατρίδα, καί νά πετάξω πάλιν εἰς τάς ἀγκάλας τῆς»⁶⁹. Ἡ συνολικά ἀρνητική στάση τοῦ Ι. Ρώτα, ἑνός μετόχου τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀπέναντι στήν Ἐπανάσταση⁷⁰, εἶναι ἴσως ἐκ πρώτης ὄψεως ἀναπάντεχη, ἀποτυπώνει ὅμως τήν πολυπλοκότητα τῶν φαινομένων, τό ρευστό περιβάλλον πού δημιουργοῦσε ἡ διαπάλη ἰδεῶν καί συμφερόντων, καί τά διαφοροτικά δρομολόγια πού χάραζαν οἱ προσωπικές στρατηγικές ἐπιβίωσης.

Στήν Κέα λοιπόν, στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, μία ὀλιγοπρόσωπη ἐλίτ σκέφτεται καί πράττει μέ ὄρους πού ἀποκλίνουν ἀπό τίς παραδοσιακές λειτουργίες τῆς ἀγροτικής κοινωνίας καί οἰκονομίας τοῦ τόπου. Σέ αὐτήν τήν ἀλλαγὴ ἔχουν συντελέσει δύο σημεῖα ἀναφορᾶς, πού ἔχουν γεωγραφική ὑπόσταση, ταυτόχρονα ὅμως χαρακτηρισρίζονται ἀπό τό βαρῦ φορτίο ἰδεολογικῶν συνδηλώσεων πού φέρουν. Πρώτη, ἡ γειτονική στήν Κέα, Ἀθήνα, μιά πόλη μέ περιορισμένη σημασία στό πλαίσιο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μέ παγκόσμια ὅμως ἀκτινοβολία ὡς κέντρο τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ ἰδεώδους. Δεύτερη, ἡ Ρωσία, χώρα μακρινή, πού ἐντούτοις βρέθηκε ἀναπάντεχα κοντά, χάρις στή ρωσική πολιτική καί τήν πολεμική συγκυρία, καί παρεῖχε ἐπιπλέον ὑποσχέσεις οἰκονομικῆς ἀνθησης καί ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης. Ἡ γεωγραφία καί ἡ συγκυρία φαίνεται ὅτι ταρακούνησαν πρόσκαιρα τήν ἀγροτική σταθερά τῆς Κέας· οἱ ἀλλαγές πού φέρνει ἡ ἔνταξη τοῦ νησιοῦ στό ἐλληνικό κράτος καί ἡ διαφορετική στρατηγική στό Αἰγαῖο τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἀνακόπτουν τήν πορεία αὐτή καί ἐπαναφέρουν τά πράγματα στήν παραδοσιακή τους ρότα.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

67. Μετά τόν θάνατό του μάλιστα, ὡς ἕνας ἐκ τῶν τριῶν ἐπιτρόπων του, ἀναλαμβάνει τήν ἐκδοχή τῶν ἐπιστολῶν του· βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, *Ἀδαμάντιος Κοραῆς*, Ἀθήνα 2010, σ. 87-88, 106-111· τοῦ ἰδίου «Ἀπό τήν Τεργέστη στήν Ἀθήνα τοῦ Ὀθωνα (1838-1845). Ὁ Ἰάκωβος Ρώτας θύμα τῶν πιστωτικῶν σχέσεων», π. Ὁ Ἐρασιστής, τ. 27, 2009, σ. 172.

68. Βλ. B. J. Slot, *The Dutch Consulate*, ὁ.π., σ. 131-133.

69. Ἀδαμάντιος Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. 5, Ἀθήνα, ΟΜΕΔ 1983, σ. 81· πβ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, *Ἀπό τήν Τεργέστη στήν Ἀθήνα τοῦ Ὀθωνα*, ὁ.π., σ. 166.

70. Σέ ἐπιστολή πρὸς τόν Ὀλλανδὸ πρέσβη στήν Κωνσταντινούπολη, G. Testa, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἐπανάσταση στήν Κέα ἀνέτρεψε τήν κοινωνική τάξη καί οἱ μέχρι τότε γεωργοί καί ποιμένες ἔγιναν ἐχθρικοί καί ἐπικίνδυνοι γιά τούς πρόκριτους τοῦ τόπου πού μέχρι τότε τούς κυβερνοῦσαν· βλ. B. J. Slot, *The Dutch Consulate*, ὁ.π., σ. 133.

